

" رویکرد توسعه خوشه های صنعتی و نقش آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی خرمای کشور "

مقداد تکلوزاده

دبیر کل انجمن ملی خرمای ایران

امروزه رشد و توسعه فرصت های شغلی از طریق گسترش خوشه های کسب و کار، نقش محوری و بارزی در سیاستهای اقتصادی برای کاهش نرخ بیکاری در مناطق مختلف ایفا می نماید و یکی از راهکارهایی که در بعضی کشورهای دنیا برای توسعه فرصت های شغلی چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی در سالهای اخیر اتخاذ شده است حمایت از توسعه خوشه های کسب و کار می باشد. خوشه های صنعتی در بخش صنایع و خوشه های کسب و کار در بخش های مختلف اقتصادی، با مزیت هایی که دارند علاوه بر افزایش ارزش افزوده برای یک منطقه، منجر به افزایش فرصت های شغلی می شود.

خوشه ای شدن کسب و کارهای کوچک راهکاری برای توسعه اشتغال، کارآفرینی و تحقق اقتصاد مقاومتی است. اخیراً موضوع توسعه اشتغال و کسب و کار مورد توجه بسیاری از نهادها و دستگاه های در کشورهای مختلف قرار گرفته است و هر یک از این نهادها طی یک مدل مشخص اقدام به ارائه خدمات و مداخلات توسعه ای می نمایند.

با توجه به تغییر مستمر محیط متلاطم کسب و کارهای امروزی، بسیاری از منابع علمی مرتبط با مدیریت استراتژیک و توسعه کسب و کار، بر دست یابی به مزیت رقابتی پایدار تاکید دارند، هم راستا شدن با تغییرات فناوری و قواعد و مقررات بازار به منظور بقا الزامی است و شرکت هایی قادر به پایداری و توسعه هستند که بتوانند با توجه به ارزیابی مداوم نیازهای بازار و ضرورت های فناوری، مدل کسب و کار مناسب ترین نسبت به رقبا انتخاب کنند، از آنجایی که در خوشه های کسب و کار عمدتاً بنگاه های خرد و کوچک ایفای نقش می کنند و این بنگاه ها به تنهایی توان رقابت و توسعه در بعد کلان ندارند، توجه به مدل های اقتصاد منطقه ای همچون مدل خوشه کسب و کاری اهمیت ویژه ای می یابد تا از طریق آن بتوان توسعه متوازن یک منطقه را تحقق بخشید.

امروزه بر خلاف گذشته که اکثر رویکردها تمرکز بیشتری بر اقتصاد کلان داشته اند، کسب و کار خرد، احساس مسئولیت نسبت به افزایش قابلیت رقابت واحدهای کوچک و متوسط، بهبود ارتباطات شبکه ای، تاکید بر حمایت های غیرمستقیم در مقابل پرداخت یارانه، ترکیب رقابت و همکاری به منظور تقویت یادگیری و نوآوری ارتقای سطح همکاری واحدهای کوچک و بزرگ و تقویت مثلث همکاری خوشه ها، دولت و دانشگاه مورد تاکید و توجه بیشتری قرار می گیرد.

بیش از دو دهه است که توسعه صنعتی مبتنی بر خوشه ها، بعنوان یک استراتژی نوین مورد توجه برنامه ریزان و سیاست گذاران در کشورهای صنعتی و در حال توسعه می باشد. سازمان های بین المللی همچون UNIDO, ILO و بانک جهانی نیز طرح های متعددی را از طریق توسعه خوشه های کسب و کار در کشورهای مختلف اجرا و حمایت کرده اند.

سال های اخیر در اکثر کشورهای جهان، صنایع کوچک و متوسط از جنبه های مختلف اقتصادی، اجتماعی، تولید صنعتی و ارائه خدمات در حال نقش آفرینی هستند. همچنین در کشورهای در حال توسعه، صنایع کوچک و متوسط عامل راهبردی برای توسعه اقتصادی، اشتغال زایی و رقابت پذیری صنایع می باشند. این در حالی است که در کشور ما با وجودی که بیش از ۷۰ درصد واحدهای تولیدی در گروه صنایع کوچک و متوسط قرار می گیرند بدلیل نداشتن استراتژی توسعه مبتنی بر ساختارهای موجود صنعتی و رها کردن واحدهای کوچک تولیدی به حال خود باعث شده که این بنگاه ها نتوانند سهم قابل توجهی در تولید ناخالص ملی و ایجاد ارزش افزوده داشته باشند و نیز از کمبود های شدیدی در رنج باشند که در زیر به برخی از آنها اشاره می شود:

- فقدان مقیاس های لازم از جنبه های مختلف سرمایه، تولید و بازار
- فقدان محیط های مناسب رشد کسب و کار از جنبه های مختلف حقوقی، قانونی و...
- فقدان زیر ساخت های نرم افزاری و تشکیلاتی
- تولید با فناوریهای کهنه و عدم دسترسی به تکنولوژی های نوین
- فقدان ارتباط منسجم با شبکه های بانکی و مالی کشور
- عدم وجود شبکه های همکاری میان بنگاهی
- عدم شناخت از بازارهای هدف

خوشه کسب و کار به مجاورت جغرافیایی گروهی از شرکت های دارای پیوندهای متقابل، نهادها و موسسات مرتبط با آنها اطلاق می گردد که در زمینه ای خاص به دلیل وجود اشتراکات در بین آنها و در جهت تکمیل فعالیت های یکدیگر با هم به فعالیت پرداخته و ارتباط برقرار می کنند. بطور تجربی خوشه بندی می تواند به طور قانونی برای یک دامنه بسیار وسیع و متنوعی از صنایع در جهان بکار برده شود.

خوشه ها یا تمرکز جغرافیای شرکت ها و واحدهای فرعی درگیر در همان منطقه می تواند منافع مختلفی را برای شرکت های کوچک از صرفه جویی اقتصادی تا منافع اقدام مشترک ایجاد نماید. مدل خوشه بر بهم پیوستگی داخلی تاکید می کند که بدیوسيله ما حصل خوشه به وسيله همكاري شركت هاي محلي، انجمن هاي محلي و سرمايه اجتماعي محلي افزايش مي يابد.

وجود رقابت در یک منطقه خاص موجب ایجاد انگیزه هایی برای تقلید از یکدیگر و انتقال موفق ترین روش های توسعه و در نتیجه آن، فعالیت های نوآورانه ترقی می کند و در نهایت سبب می شود تا بنگاه هایی که از موفقیت بیشتری برخوردار بوده و یا دارای نقاط قوت بیشتری هستند، از قدرت انتخاب و حق گزینش بیشتری در خصوص همکاری با سایر بنگاه ها برخوردار شوند.

خوشه ها مزایای رقابتی و منافع اقتصادی را برای شرکت های درگیر ایجاد می کند و در بعضی از موارد شرکت های کوچک را قادر می سازد که بر شرایط نامناسب در ارتباط با مقیاس عملیاتی نسبتاً کم غلبه کنند.

خوشه های کسب و کار یکی از الگوهای موفق سازماندهی صنایع کوچک و متوسط هستند که کاستی های صنایع کوچک و متوسط را رفع می کنند و مزیت های مختلف صنایع کوچک، چون انعطاف پذیری و تنوع را تقویت می بخشند.

مایکل پورتر که یکی از سردمداران مفهوم خوشه صنعتی در جهان است خوشه را اینگونه تعریف می کند: « خوشه ها تمرکز جغرافیایی شرکتها و نهادهایی با ارتباطات درونی در یک زمینه خاص هستند». خوشه ها آرایشی از صنایع و سایر نهادهای مرتبط هستند که در رقابت وجود آنها اهمیت دارد. برای مثال می توان تامین کنندگان مواد اولیه و عوامل تخصصی از قبیل ماشین آلات، خدمات و تدارکات زیرساختی را نام برد. عناوین مختلفی چون خوشه های صنعتی، خوشه های صادرات گرا، خوشه های فناوری و دانش، خوشه های یادگیری و به کار گرفته شده است که جملگی در اندازه بنگاه ها (عموماً بنگاه های کوچک و متوسط) همکاری، مشارکت و رقابت بنگاه ها، فضای جغرافیایی بنگاه ها، وابستگی تاریخی و مشترک بودن استراتژی ها بازاریابی و فروش و نیز مشترک بودن چالش ها مشترک می باشد.

یونیدو، سازمان توسعه صنعتی وابسته به سازمان ملل خوشه را اینگونه تعریف می کند: خوشه به تمرکز جغرافیایی بنگاه های کوچک و متوسط در یک صنعت خاص گفته می شود که با چالش ها و فرصت های مشابهی مواجه می باشند. این تمرکز منجر به ایجاد صرفه های اقتصادی (نظیر جریان خودجوش تامین کنندگان مواد اولیه، ماشین آلات و تجهیزات مورد نیاز و در دسترس بودن نیروی کار متخصص) شکل گیری نهادهای ارائه دهنده خدمات فنی، مشاوره و امور مالی و همچنین توسعه محیطی پویا برای توسعه همکاری های بین بنگاهی و نهاد های دولتی و بخش خصوصی، جهت افزایش سطح تولید داخلی، نوآوری و یادگیری جمعی می شود.

رویکرد بنیادی در توسعه خوشه ها به عنوان یک سیستم اقتصادی - اجتماعی مبتنی بر دو پایه «توانمندسازی» و «پایداری» است. در توانمندسازی کوشش می شود قابلیت های خوشه مبتنی بر خوشه شکوفا گردد هنجارهای خود بنابر این زمینه ها بسترها و فرصت های لازم برای توانمند شدن فراهم می گردد. اما همه این موارد به گونه ای صورت می گیرد که در دراز مدت ذی نفعان خوشه بتوانند خود را رهبری و بدون نیاز به مداخله مستقیم خارجی، مدیریت نمایند. این امر مستلزم آموزش و مشارکت ذی نفعان در مراحل مختلف فرآیند توسعه خوشه، ممارست، سعی و خطای ذی نفعان خوشه است در این صورت می توان به « پایدار بودن فرآیندها و ساختارهای شکل گرفته در خوشه امیدوار بود.»

شکل گیری یک شبکه می تواند مقطعی بوده و سپس از بین برود. برای عضویت در یک شبکه، استقرار در محل جغرافیایی خاص ضروری نیست. تعداد زیادی شبکه می تواند ذیل یک خوشه نیز شکل بگیرد. به همین ترتیب، واحدهای زیرمجموعه یک خوشه می توانند به صورت شبکه ای با واحدهای خارج از خوشه در ارتباط باشند؛ در بسیاری از موارد، شبکه واحدها به اشتباه خوشه خوانده می شود.

چگونگی روند شکل گیری خوشه کسب و کار

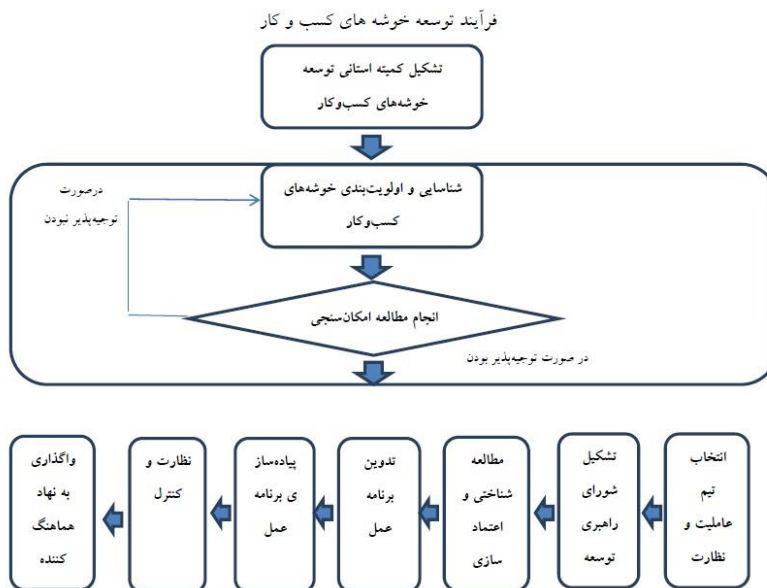
اهمیت توسعه خوشه ای برای سیاستگذاران:

اگر چه دولت، مسئول مستقیم توزیع منابع توسعه در درون خوشه ها نیست، اما توسعه خوشه های کسب و کار به دلایل متعددی برای سیاست گذاران اهمیت دارد، از جمله اینکه:

خوشه های کسب و کار می توانند موتور محرکه اقتصاد ملی و منطقه ای باشند. چرا که در نتیجه توسعه خوشه ها ، بنگاههای درون خوشه با بازدهی بیشتر و استفاده تخصصی تر از امکانات و اولویت های موجود کار می کنند و بازه زمانی واکنش آنها نسبت به بازار کمتر از حالتی خواهد بود که به صورت انفرادی کار می کنند. از سوی دیگر ، بنگاهها و مراکز تحقیقاتی مرتبط به سطح جدید و بالاتری از توان نوآوری می رسند.

امر توسعه بنگاه های بخش خصوصی در قالب توسعه خوشه ای ، به دلیل افزایش همکاری و انجام فعالیت های مشارکتی ، دارای بازدهی بیشتری است . همچنین هزینه مداخله دولت در سطح تک تک واحدها بسیار زیاد و راندمان آن بسیار پایین است . به علاوه در صورت موفقیت فرایند توسعه یک خوشه ، این فرایند الگوی مناسبی برای تسری و تعمیم به سایر مناطق و خوشه ها خواهد بود.

وجه بارز موارد فوق الذکر ، تمرکز بخش سیاستگذاری بر توانمند سازی به جای مداخله مستقیم و در نتیجه ، پایایی و پایداری توسعه حاصل از این روش است . انتخاب صحیح خوشه ها ، با توجه به حجم اثر گذاری آن ها بر اقتصاد منطقه ای و ملی ، می تواند تاثیر قابل توجهی بر موفقیت سیاست گذاران در این عرصه داشته باشد.

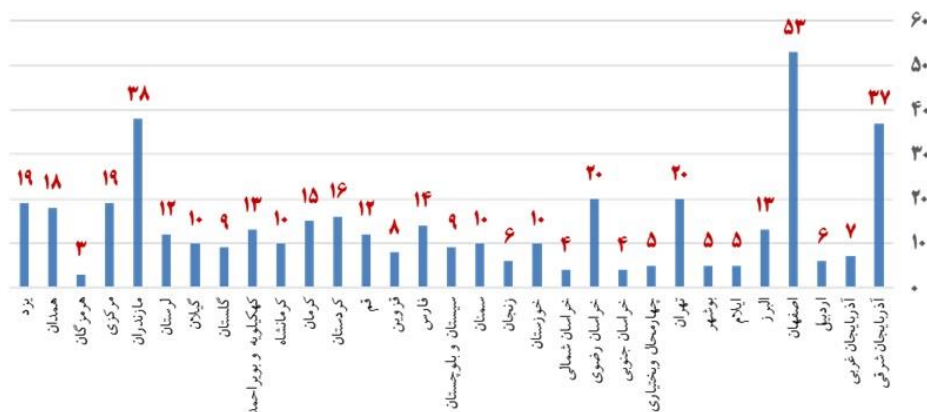
راهبرد پنجم : توسعه پیش نیازهای فرهنگی و دانشی موردنیاز برای برنامه توسعه خوشه ها،

دستاوردها

وضعیت عملکرد کلی برنامه توسعه خوشه های در کشور

به لحاظ اجرایی و مطابق با آیین نامه و دستورالعمل های توسعه خوشه های کسب و کار مصوب سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی ایران ، برنامه توسعه خوشه های مدنظر در ایران ، در چارچوب سه محور اصلی شناسایی تجمع ها و خوشه های کسب و کار ، انجام مطالعات امکان سنجی توسعه خوشه برای خوشه های شناسایی شده و اجرای پروژه توسعه خوشه های برای خوشه های دارای توجیه قرار می گیرد. در جدول زیر وضعیت برنامه توسعه خوشه های کسب و کار در این چارچوب و ذیل سه محور یاد شده تا سال ۱۳۹۹ نشان داده شده است.

تعداد خوشه های شناسایی شده

پراکنندگی جغرافیایی خوشه های صنعتی شناسایی شده به تفکیک در سطح استان های مختلف (تعداد)

مدل توسعه خوشه ای در کسب و کارهای خرمای کشور دستاوردهای شایان توجه ای در عرصه های اقتصادی و اجتماعی به ارمغان آورده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد (تا کنون در ۴ استان کرمان ، بوشهر ، خوزستان ، هرمزگان و فارس پروژه های توسعه خوشه صنعتی خرما اجرا شده و در حال حاضر استان سیستان و بلوچستان در حال اجرای توسعه خوشه صنعتی خرمای سراوان می باشد)

- اشتغال زایی
- ایجاد شبکه های کسب و کار جدید
- افزایش فروش و صادرات
- تکمیل حلقه های مفقوده زنجیره ارزش
- ایجاد کنسرسیوم های صادراتی
- ایجاد برندهای مشترک
- ایجاد شبکه های مالی و پروژه های بهبود مشترک
- افزایش تعداد واحدهای صنعتی
- شکل گیری نهادهای ارائه دهنده خدمات به واحدهای صنعتی
- ارتقاء کیفیت محصولات و کاهش بهای تمام شده تولید محصولات
- عرضه مستمر کالا و کاهش رقابت های منفی
- افزایش سرمایه اجتماعی و بهبود ارتباطات در میان واحدهای صنعتی و ارگان های دولتی و نهادهای پشتیبان
- افزایش تعداد واحدهای پشتیبان
- ارتقاء سطح تکنولوژی کاربردی در چرخه تولید محصولات
- افزایش تعداد واحدهای دانش بنیان
- تقویت سطح تحصیلات و آموزش های سازنده در میان شاغلین واحدهای صنعتی